

Návrat k normalitě pestrosti

Litevská postkomunistická historiografie o formování moderního národa a státu v letech 1795–1940

HALINA BERESNEVIČIŪTĚ-NOSÁLOVÁ

Beresnevičiūtė-Nosálová, Halina: Back to Normal Variety: Lithuanian Post-Communist Historiography on the Formation of the Modern Nation and State in 1795–1940

The article is an overview of the Lithuanian post-Communist historiography on the formation of modern nation and state in 1795–1940. It traces the dominant themes and explains how historians responded to pressing issues of the Lithuanian society and global trends in historiography. It shows that in comparison to previous (interwar, Soviet-time) historiographic paradigms, the newest historiography marginalized the ethnolinguistic perspective and examined Lithuanian society as a social-cultural unity of all inhabitants. The development of civil society is described as the prevailing research topic. Contemporary Lithuanian historians view the nineteenth-century Russian imperial rule as the „alien power“ that suppressed local culture, civic traditions, and modernizing initiatives. As far as all the social, ethnic and confessional varieties of Lithuania are concerned, it is shown that the newest historical narrative brought them back to the very centre of the country's history. A critical examination of conflicts, traumas, and losses in this field as the consequence of WWI and ethnolinguistic nationalism is presented.

Key Words *Historiography; State; Nation; Lithuania; 18th–20th Century; Historians*

Contact *Masarykova univerzita; halina.nosalova@mail.muni.cz*

Obecný rámec vývoje litevské historiografie moderní doby

Vývoj litevské historiografie v průběhu posledních 100 let je podobný jako v jiných malých zemích středovýchodní Evropy. Snaha obrozené historiografie 19. století očistit dějiny od imperiálních pohledů na Litvu jako na polskou, ruskou či německou periferii zůstala platná i pro dobu Litevské republiky (1918–1940). Adolfas Šapoka, redaktor populární meziválečné syntézy *Dějiny Litvy*, se snažil profesionalizovat řemeslo historiků a podrobit ho přísným pravidlům pozitivistické historické vědy. Do povědomí se však zapsal svým úsilím o *nalezení Litevců v litevských dějinách*.¹ Tato snaha byla zaměřena především na vývoj litevské státnosti od středověkého velkoknížectví k meziválečné Litvě. Převládající interpretace novodobého úseku dějin se však převážně opírala o etnolingvistickou perspektivu: popisovala vznik moderního národa z litevského rolnického prostředí navzdory

¹ SELENIS, Valdas: Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa, Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“ [Adolfas Šapoka a program historické vědy v nezávislé Litvě „Pojďme hledat Litevce v litevských dějinách]. *Istorija* 71, 2008, s. 13–22.

„odcizeným“ vyšším vrstvám. Po sovětské okupaci se litevská historická škola rozštěpila na exilovou, která mohla pokračovat ve šlépějích historiků z meziválečné kaunaské univerzity, a tu domácí, povinně podrobenou diktátu marxistického dialektického materialismu v jeho sovětském pojetí a rusifikačním tendencím jako faktickým interpretačním důsledkům. Historické bádání se zaměřilo na vývoj revolučních tříd a na dějiny litevsky mluvících rolníků. Většina politicky a společensky činných aktérů předsovětského historického vývoje byla vykreslena jako třídně a nezřídka zároveň národně „cizí“ elementy.

Historiografie sovětské doby, zejména od 60. let 20. století, však nebyla zcela prostá kvalitních historických prací. Někteří historici dokázali vytěžit maximum z toho, co režim dovoloval, jako např. zájem o sociální dějiny pracujících tříd, rozvoj vzdělávání lidu či o *internacionální revoluční a pokrokové živly* mezi polsko-litevskou šlechtou a vzdělanci. Při tvorbě marxisticky pojatých sociálních dějin se snažili držet tradice pozitivistické, na faktografickou přesnost zaměřené předválečné školy. Díky jejich práci a školitelskému vedení bylo první desetiletí po obnovení nezávislosti Litevské republiky mimořádně bohaté na zpracování historiografie 19. a první poloviny 20. století. Dobrou tradicí z této přechodné doby, kdy si společenský kredit a expertní stanoviska k palčivým tématům zachovala jen hrstka humanitních vědců a kdy nejzajímavější historické vhledy vznikaly na pomezí dějin školství, umění, filozofie, politologie a moderní historie, je jistá náklonnost k interdisciplinární debatě.

Obecný institucionální rámec současného vývoje historické vědy co do počtu badatelů tvoří relativně malé akademické prostředí. Největšími historickými školami jsou Fakulta historie Vilniuské Univerzity (dále FH VU), Katedra historie na Univerzitě Vytauta Velikého (*lit.* Vytauto Didžiojo, *lat.* Vytautas Magnus; /dále VMU/). V roce 2017 byla k této vysoké škole připojena Litevská pedagogická univerzita s tamní historickou školou a přejmenována na Akademii školství VMU. Na Klaipėdské univerzitě je Ústav historie a archeologie baltského regionu. Větším badatelským pracovištěm je potom Ústav dějin Litvy (dále ÚDL) ve Vilniusu. Jako významné středisko specializovaného historického výzkumu a akademického školení stojí za zmínku Ústav pro litevskou emigraci (dále ÚLE) na VMU. Každé z těchto pracovišť dlouhodobě vydává odborné časopisy: FH VU – *Lietuvos istorijos studijos* [*Studie dějin Litvy*]; historici VMU se spolupodílejí na interdisciplinárním humanitním časopise *Darbai ir dienos – Deeds and days* [*Práce a dny*; dále DiD] a vydávají *Kauno istorijos metraštis* [*Kaunaská historická ročenka*]; vědeckým historickým časopisem Akademie školství VMU je *Istorija* [*Historie*]; ÚDL vydává *Lietuvos istorijos metraštis* [*Ročenka dějin Litvy*; dále LIM] a anglický *Lithuanian Historical Studies*; ÚLE – interdisciplinární vědecký časopis *Oikos*; časopisem Ústavu historie a archeologie Baltického regionu je *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* (dále AHUK).

Dědictvím minulosti a zároveň důsledkem relativně malé vědecké historické komunity je, že polemický náboj nových historických bádání bývá častěji namířen proti historiografickým paradigmatům minulých dob než názorům současných kolegů.² Snahou je zaplnit místa dříve přehlížená, zakázaná nebo nedostupná. Inovativní vhledy nezřídka vznikají v důsledku převzetí metodických nástrojů, konceptů a témat západní historiografie. Jisté

² Pro Litvu je také přílehlavá charakteristika formulovaná pro dnešní obor historie v Polsku z pera Macieje Górného: konzervativní prostředí s poměrně malou mobilitou a tak i omezenými příležitostmi k větší historické debatě. TÝŽ: From the Splendid Past into the Unknown Future: Historical Studies in Poland after 1989. In ANTOHI, Sorin – TRENCSENYI, Balázs – APOR, Peter (eds.): *Narratives Unbound: Historical Studies in Post-communist Eastern Europe*. Budapest – New York 2007, s. 101–172 (zde s. 101–102). Relativní malost litevského akademického světa pochopitelně ještě umocňuje Górným popsáné jevy.

oživení v tomto ohledu přinášejí dizertace obhájené na zahraničních univerzitách. Pluralitu hlasů již tradičně zajišťuje zájem o dějiny zemí Litevského velkoknížectví ze strany polských badatelů a mezinárodní zájem o historické dědictví a osud početné litevské židovské komunity.

Tento přehled moderní litevské historiografie posledních třech desetiletí představí hlavní tematické a metodologické trendy, zmíní badatele a jejich významnější publikace, avšak vzhledem k rozsahu článku si nenárokují podat vyčerpávající bibliografickou zprávu. Zároveň bude reflektovat nezřídka litevskými badateli kladenou otázku o společenské roli a odpovědnosti historika.³

Formování občanské společnosti

Jak píšou pamětníci historické dílny na ÚDL 90. let Egidijus Aleksandravičius a Antanas Kulakauskas, za opravdovým rozmachem výzkumu 19. století stálo překotné úsilí starších historiků publikovat to, co dříve nemohli. V širším měřítku hrála roli paralela mezi litevským národním hnutím 19. století a liberalizačním hnutím na konci sovětské éry.⁴ Pro dokreslení kontextu je třeba připomenout etnické konflikty v postkomunistickém prostoru 90. let a zejména déle trvající napětí mezi vládou Litevské republiky a několika samosprávných území s početnou polskou menšinou v okolí Vilniusu. Dědictvím této doby, jejího zájmu o národotvorné emancipační procesy a obav z etnického konfliktu je sedmáct dílů interdisciplinárně pojatých *Lietuvių atgimimo istorijos studijos* [Studia historie litevského obrození, dále LAIS]. Ačkoliv tvůrci této ediční řady⁵ ponechali pro národotvorný proces konvenční název *obrození*, z obsahu edice je patrné, že se její badatelský záměr rozhodně rozcházel s etnocentrickým pohledem na formování moderního litevského národa. Za prvé, znamením globálních trendů doby byl zostřený zájem o vývoj občanské společnosti, šířitele občanských hodnot a forem občanských sdružení. Podobně jako v případě polské a maďarské historiografie také historiografie litevská nachází cestu ke zdejší občanské společnosti spíše v transformacích agrární, tedy šlechtou, klérem a rolníky tvořené společnosti. Za druhé, *litevská společnost* je chápána jako sociokulturní jednota všech obyvatel litevských zemí. Za třetí, zaměření na širší kontext národotvorných procesů obrátilo pozornost na místní elity; především na šlechtu a katolickou církev, jejich patronát nad litevskou kulturou a vliv na vytváření ideového obsahu litevského emancipačního hnutí. Historici se chopili možnosti prozkoumat politiku ruského impéria vůči různým etnickým a konfesním skupinám, podívat se na nárůst polsko-litevského konfliktu jako na výsledek imperiálního intrikaření a položit si otázku, jak dovolený rámec občanského života formoval vztahy mezi etnickými skupinami. Tyto tři badatelské zájmy předurčily, že dominantní snahou dalších třech desetiletí bylo exponovat litevské emancipační hnutí a proces modernizace litevské společnosti z hlediska občanských hodnot a vysvětlit jejich změny, popularitu a případně ztrátu.

³ Např. ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus – KULAKAUSKAS, Antanas: Nuo amžių slenskčio : Naujausia Lietuvos XIX amžiaus istoriografija [Na prahu století : Nejnovější historiografie Litvy 19. století]. DiD 28, 2001, s. 7–31 (zde s. 3).

⁴ Tamtéž, s. 10.

⁵ Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, Rimantas Miknys, Egidijus Motieka, Antanas Tyla. Později se připojili nebo odcházející členy vystřídal Giedrius Subačius, Česlovas Laurinavičius, Vladas Sirutavičius, Raimundas Lopata a Darius Staliūnas.

Pochopitelná byla snaha navázat na historiografickou tradici předválečné Litvy a jejich pokračovatelů v exilu. Avšak v nové koncepci dějin 19. století se do popředí dostal dříve spíše minoritní trend, který viděl větší kontinuitu mezi starou elitou Litevského velkoknížectví a novodobým litevským národem – M. Römeris, M. A. V. Biržiškovi, V. Daugirdaitė-Sruogienė.⁶ 4. díl LAIS byl nazván *Lid se stává národem* a pokládal otázku, zda a v jakém smyslu lze národ, který povstal v 19. století statisticky převážně z rolníků, považovat za pokračovatele Litevského velkoknížectví.⁷ Dva historici starší generace, Antanas Tyla a Leonas Mulevičius, shrnuli svůj letitý výzkum demografické, hospodářské a kulturní situace rolníků, přeměny kolektivního vědomí selských komunit, projevů národního uvědomění a odporu vůči představitelům carské administrativy či velkostatkářům. Ostatní přispěvatelé se soustředili na otázky, jak si samotní národní „buditelé“ představovali společenskou strukturu litevského národa, jak a nakolik komunikovali o národních otázkách s představiteli privilegovaných stavů. Dotkli se postojů církve a rolníků v jazykových záležitostech a projevů národního uvědomění mezi litevskými emigranty.

Výzkum agrární společnosti orientovaný převážně na kvantitativní metody byl na nějaký čas opuštěn, zřejmě v důsledku přesycenosti tématem během sovětské éry. Výjimku tvoří posmrtné vydání nepublikované pozůstalosti po L. Mulevičiusovi – analýzy proměn agrárních vztahů po zrušení nevolnictví.⁸ Rozsáhlejší jsou socioekonomické studie z období Litevské republiky.⁹ O to větší důraz při posuzování specifických podmínek emancipace venkovského lidu byl potom kladen na první formy občanského (ve smyslu asociálního) života rolníků a rovněž na podíl jiných společenských vrstev na něm. Příkladné v tomto smyslu jsou knihy *Strážlivost v Litvě 19. století* Egidijuse Aleksandravičiuse¹⁰ a *Doba pašeráků knih* Vytautase Merkyse.¹¹ První jmenovaná kniha popisuje litevskou verzi mezinárodního hnutí strážlivosti organizovaného katolickou církví. Druhá ukazuje masivní konspirátorské síť zahrnující všechny společenské stavy, které vznikly v odvěť na carský zákaz týkající se šíření litevských knih psaných latinkou v letech 1864–1904. Církev a nelegální občanské spolky organizovaly pašování nelegálního tisku z východních Prus a také zásobovaly a provozovaly tajné školy. Kniha rovněž mapuje úsilí o legalizaci tradiční verze písma.

Dalším debatním tématem se stalo formování litevské národní inteligence a jejich občanských postojů. Rimantas Vėbra se mnohdy inspiroval teoretickým modelem hnutí malých národů českého historika Miroslava Hrocha a navázal na popis formování litevského národa jako na doplnění *neúplné společenské struktury* z lidových vrstev. Svoji analýzu opíral převážně o statistické metody.¹² Jiní naproti tomu doplňovali svůj výzkum

⁶ ALEKSANDRAVIČIUS, E. – KULAKAUSKAS, A.: Nuo amžių, s. 13.

⁷ ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus (ed.): *LAIS 4: Liaudis virsta tauta*. Vilnius 1993.

⁸ MULEVIČIUS, Leonas: *Kaimas ir dvaras Lietuvoje 19 amžiuje* [Vesnice a velkostatek v Litvě 19 století]. Vilnius 2003. Kniha obsahuje také biografický úvod V. Merkyse, který citlivě pojednává o omezených možnostech historika v jeho úsilí v rámci možnosti klást existenčně důležité otázky a tvořit kvalitní vědu v sovětské době.

⁹ VASKELA, Gediminas: *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940: analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III–IV dešimtmečių tendencijas* [Agrární reforma v Litvě 1919–1940: analýza agrárního vývoje ve východní a střední Evropě ve 20.–30. letech 20. století]. Vilnius 1998.

¹⁰ ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus: *LAIS 2: Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje*. Vilnius 1990.

¹¹ MERKYS, Vytautas: *Knygnešių laikai. 1864–1904*. Vilnius 1994.

¹² VĚBRA, Rimantas: *Lietuvių visuomenė XIX a. antrojoje pusėje: Socialinės struktūros bruožai* [Litevská společnost ve druhé polovině 19. století: Rysy sociální struktury]. Vilnius 1990; TÝŽ: *Lietuvių tautinis atgimimas XIX amžiuje* [Litevské národní obrození v 19. století]. Kaunas 1992.

kvalitativními metodami citlivějšími k zachycení společenských kontaktů, norem, hodnot, jejich konfliktů a přeměn. Nepochybnou pedagogickou zásluhu na tom měl V. Merkys a jeho talent pro historickou biografii jakožto mikrohistorický, ale přesto široký pohled na dobové společenské poměry. Ostatně sám profesor v diskutovaném období stihl publikovat dvě historické biografie – S. Daukantase, autora prvních historických děl v litevštině,¹³ a M. Valančiuse, žemaitického biskupa, historika, spisovatele a bojovníka za litevský tisk v latině.¹⁴ Společenský kontext Daukantasova života a díla pravidelně budí zájem doposud.¹⁵ Během čtyř let se objevily dvě další historické biografie biskupů zaslouživších se o litevské písemnictví – J. A. Giedraitise, organizátora překladu Nového zákona do litevštiny,¹⁶ a básníka A. Baranauskase.¹⁷ Knihy rozkrývaly společenský svět žemaitické šlechty a vysokého kléru, jim vlastní ideové koncepty, složité vztahy s carskou administrativou a někdy nepřilíš explicitní motivace nebo dokonce rozporuplné postoje k péči o litevštinu. Historici se opakovaně vraceli k tématu vztahů katolického duchovenstva k polsko-litevským povstáním z let 1831 a 1863 a k lituanistické činnosti duchovenstva.¹⁸

Sondou do převážně šlechtického prostředí, ve kterém v polovině století druhá generace národních „buditelů“ usilovala o rozvoj litevské kultury, vzdělání a emancipaci lidu, je Aleksandravičiuseva kniha *Před rozbřeskem: mladí přátelé Daukantase*.¹⁹ Své plastické historické etudy E. Aleksandravičius prokládal sociologizujícími úvahami, ve kterých se zaměřoval na otázky podílu šlechtické kultury během formování a demokratizace občanské společnosti v Litvě, a na problém konformismu a nonkonformismu národních buditelů.²⁰ Na hraniční oblast mezi šlechtickou kulturou, elitní vědou a zájmy litevských buditelů se zaměřila Reda Griškaitė, když zkoumala kulturu historie a muzejní hnutí ve Vilniusu 19. století.²¹ Saulius Pivoras v doposud vzácném pokusu o komparativní studii porovnával vývoj občanských postojů mezi litevskými a lotyšskými vzdělanci v kontextu jejich společenských kontaktů a sdílených hodnot.²² V tomto směru navázala Halina

¹³ MERKYS, Vytautas.: *Simonas Daukantas*. Vilnius 1991.

¹⁴ TÝŽ: *Motiejus Valančius : tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo* [Motiejus Valančius: mezi katolickým univerzalizmem a nacionalismem]. Vilnius 1999.

¹⁵ SUBAČIUS, G. et al. (eds.): *LAIS 5 : Simonas Daukantas*. Vilnius 1993; TÝŽ: *Daukantianios aidai literatūroje ir istorijoje/Echos of Daukantas in literature and history*. DiD 70, 2018, s. 78–233.

¹⁶ PRAŠMANTAITĖ, Aldona: *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis* [Žemaitický biskup Józef Arnulf Giedraitis/Giedrojć]. Vilnius 2000.

¹⁷ ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus: *Giesmininko kelias* [Cesta pěvce]. Vilnius 2003.

¹⁸ ŠENAVIČIENĖ, Ieva: *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje : Motiejus Valančius* [Žemaitští lituanisté v hlavním Vilniuském semináři : Motiejus Valančius]. Vilnius 1998; TÁŽ: *Dvasininkija ir lietuviybė : Katalikų Bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje* [Duchovenstvo a litevství: Obnova katolické církve v Žemaitiském biskupství ve 40. až 60. letech 19. století]. Vilnius 2005; TÁŽ: *Lietuvos katalikų dvasininkija 1863 metų sukilimo išvakarėse* [Litevské katolické duchovenstvo v předvečer povstání roku 1863]. Vilnius 2010; PRAŠMANTAITĖ, Aldona (ed.) *Dvasininkija ir 1863 m. sukilimas buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse* [Duchovenstvo a povstání roku 1863 v zemích bývalé Republiky obou národů]. Vilnius 2009.

¹⁹ ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus: *Prieš aušrą : jaunieji Simono Daukanto bičiuliai*. Vilnius 1991.

²⁰ Anglicky mj. TÝŽ: *Lithuanian Paths to Modernity*. Kaunas – Vilnius 2016.

²¹ GRIŠKAITĖ, Reda: *Mykolas Balinskis : kova dėl istorijos?* [Michał Baliński: Boj o dějiny?]. Vilnius 2005; TÁŽ: *Nuo botanikos iki istorijos : Paluknio dvaro literatė Aleksandra Volfgangaitė 1805–1861* [Od botaniky k historii : Spisovatelka z velkostatku Paluknys Aleksandra Tekla Sofia Wolfgang (1805–1861)]. Vilnius 2016; GRIŠKAITĖ, Reda – BŪČYS, Žyngintas. (eds.) *Kova dėl istorijos : Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)* [Boj o dějiny : Vilniuské muzeum starožitností (1855–1915) : Vědecký sborník]. Vilnius 2015.

²² PIVORAS, Saulius: *Lietuvių ir latvių pilietinės savimonės raida: XVIII a. pabaiga–XIX a. pirmoji pusė: Lyginamasis aspektas* [Vývoj občanského uvědomění Litevců a Lotyšů od konce 18. století do první poloviny 19. století : Srovnávací pohled]. Kaunas 2000.

Beresnevičiūtė-Nosálová ve své analýze kolektivní kariéry umělců ve středovýchodní Evropě a formování stále ještě platného étosu tvůrčí inteligence jako diskursivní nobilitace umělců v dobových novinách.²³ Formování moderních elit se dle těchto prací jeví spíše jako výsledek společenských kompromisů, přebírání prestižních vzorců chování a myšlenkových konceptů, protlačování inovací pod rouškou konvenčních hodnot než jako nástup zcela nových, „lidových“ společenských formací.

Provokativní kniha Tomase Balkelise *Vytváření moderní Litvy* se zaměřila převážně na již početnou světskou litevskou inteligenci na přelomu 19. a 20. století. Balkelis polemizoval s představou *organického přirozeného* vynoření většiny novodobé inteligence ze selského prostředí a výpovědní hodnotou takového statistického poznatku. Zaměřil se na odtažitě a nezřídka konfliktní vztahy vzdělanců s jejich původním sociálním prostředím po návratu ze zahraničních univerzit a na jejich úsilí se etablovat jako jedinci a jako komunita v mnohonárodních městech v regionu. Přitom soukromý a veřejný život vzdělanců vykreslil jako cestu plnou sociálních experimentů a litevský novodobý nacionalismus – převážně jako moderní konstrukt vzniklý ze zážitků vykořevení, izolace a traumatických zkušenosti první světové války.²⁴ Studie o přípravě duchovní inteligence Algimantase Katiliuse měla užší zaměření na náplň studijních let. Jde tedy o tu část inteligence, která z titulu svého povolání zůstávala nejbliž rolnickému lidu a která díky směřování vnitřní politiky Ruské říše po roce 1905 měla největší volnost organizovat litevský spolkový život a školství.²⁵ Mimo jiné se ukázalo, že očekávaným etnocentrickým národním cítěním se nevyznačovalo ani toto prostředí, tradičně nakloněné pro práci s lidem v jeho jazyce. Seminář, který byl zřízen mimo jiné s cílem zajistit pastorační litevského obyvatelstva v etnicky smíšeném regionu, zavedl speciální jazykovou přípravu kleriků teprve v roce 1910. Předpokládalo se totiž, že studenti z etnicky litevských vsí budou jazyk ovládat dostatečně. Tuto mezeru ve vzdělání potom napravoval studentský spolek pro samostudium. Autor zmapoval etnický původ kleriků a o to více ho překvapilo zjištění, že studenti etnicky litevského původu se nezřídka zapojovali do polských spolků. Obě tyto studie byly přijaty převážně kladně, ale nelze nepostřehnout, že zmíněné nálezy některé recenzenty znepokojovaly. Výtky k Balkelisovu konstruktivistickému přístupu byly postavené na obavě, že autor přizívuje snahu, kterou západní historiografie někdy akceptuje, a to dokázat, že ruské impérium nebylo žádným žalářem národů. Bylo mu vyčítáno, že jako doktorand na Torontské univerzitě neměl dostatečnou snahu vyhledávat důkazy pro svoje tvrzení o absenci litevského nacionalismu u mladíků před cestou za studiem a také o jejich mizivém vlivu na lid, které by mu poskytlo důkladnější studium litevských pramenů a literatury.²⁶ Nic takového se nedalo vytknout dizertaci Katiliuse, která je z hlediska práce s prameny impozantní; recenzentka však postrádala nějaké racionální vysvětlení zmíněných jevů.²⁷ Vysvětlení se však nabízelo samo. K jazyku a společenským kontaktům se v tomto bez pochyb konzervativním prostředí nadále přistupovalo pragmaticky:

²³ BERESNEVIČIŪTĚ-NOSÁLOVÁ, Halina: *Elitenwandel in Moderne 19 : Artists and Nobility in East-Central Europe : Elite Socialization in Vilnius and Brno Newspaper Discourse in 1795–1863*. Berlin 2017.

²⁴ BALKELIS, Tomas: *The Making of Modern Lithuania*. Oxon – New York 2009.

²⁵ KATILIUS, Algimantas: *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a. – XX a. pradžia)* [Příprava katolického duchovenstva na kněžském semináři v Sejnách (19.–začátek 20. století)]. Vilnius 2009.

²⁶ STALIŪNAS, Darius: *Apie kai kurias istorijos mokslo disertacijas, skirtas lietuvių tautiniam judėjimui, apgintas užsienio mokslo įstaigose* [O některých historickovědných dizertacích, věnovaných litevskému národnímu hnutí a obhájených na zahraničních vědeckých institucích]. *Archivum Lithuanorum* 14, 2012, s. 373–392 (zde 375–380).

²⁷ PRAŠMANTAITĖ, Aldona: Algimantas Katilius. *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a.–XX a. pradžia)*. LIM 1, 2009, s. 143–149 (zde 147–148).

v polsko-litevské dvoujazyčnosti se spatřovala výhoda, cesta k širšímu světu, poznání a společenskému postupu. Vědomí etnické identity bylo pouze jednou z mnoha loajalit – vedle společné regionální a konfesní jednoty, pout přátelství, spojenectví vkusu a zájmů. Nic z toho ale nemuselo nutně znamenat úplnou národní indiferentnost, natož odklon od mnohokrát dokázané ochoty lidu a kněží postavit se nařizením vrchnosti, a to i té církevní, když šlo o pro lid podstatné věci. Zvláště když vezmeme v potaz, že v etnicky smíšených farnostech v popisované době již začínal boj o mši slouženou v mateřštině. Při sledování této polemiky vystává otázka, zda autor a recenzent první studie mluví o národním uvědomění v téměř smyslu, tj. o nacionalismu totožného obsahu, když jeden popírá jeho širokou popularitu před válkou a druhý by se rád držel zjištění svých kolegů o již masové podpoře litevského národního hnutí v revolučním roce 1905? Není to náhodou právě ona traumatizovaná, během první světové války zformovaná a úzce etnocentrická perspektiva, co nutí recenzentku podívat se nálezům druhé práce?

Zaměření na občanské hodnoty se projevilo také zvýšeným zájmem o místní šlechtu jako hlavní pěstitelku ideje státnosti Litevského velkoknížectví po rozdělení Polska a Litvy minimálně do roku 1863. Výzkum se zaměřil na transformaci šlechtické republikánské politické kultury a institucí stavovské samosprávy v důsledku inkorporace do Ruské říše.²⁸ K dějinám šlechtického stavu v Litvě v tomto období, k otázkám postupného ztrácení společenského statusu a snaze si ho zachovat přispěli také polští historici Jolanta Sikorska-Kulesza, Roman Jurkowski a Mirosław Ustrzycki.

Podobným tématem byla transformace měšťanského stavu a městských samosprávních institucí, kontinuita a změny městských elit.²⁹ Remigijus Civinskas do diskuse vnesl koncept habitus Pierre Bourdieua, tedy vzorců chování městských elit, které jim zaručovaly postavení ve vedení samospráv. Tématu přeměn statusu měšťanů se dotkla Aelita Ambrulevičiūtė, která zkoumala etnicky pestrou skupinu vilniuských kupců a maloobchodníků převážně z hlediska jejich společenského postavení a hospodářské činnosti.³⁰ Na interakci zakladatelských občanských spolků, obecních samospráv a státu byl zaměřen výzkum dějin školství ve 20. století.³¹

²⁸ BERESNEVIČIŪTĚ-NOSÁLOVÁ, H.: *Lojalumų krizė : Lietuvos bajorų politinės sąmonės transformacija 1795–1831* [Krise loajalit: Transformace politického vědomí litevské 1795–1831]. Vilnius 2001; BAIŠAUSKAITĖ, Tamara: *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje* [Samospráva litevské šlechty v první pol. 19. stol.]. Vilnius 2003; TÁŽ: *Mykolas Juozapas Römeris (1778–1853) : Bajoro viešoji ir privati erdvės XIX a. pirmojoje pusėje* [Michal Józef Römer (1778–1853) : Veřejný a soukromý prostor šlechtice v první polovině 19. století]. Vilnius 2011. Tímto tématem se také zabýval český historik ŘEZNÍK, Miloš: *Za naši a vaši svobodu : století polských povstání (1794–1864)*, Praha 2006.

²⁹ Vilniuským samosprávním institucím věnoval několik článků Virgijlia Pugačiauskas. Více zobecňující pohled na městské elity nabídl CIVINSKAS, Remigijus: *Lietuvos miestiečių luomas ir jo struktūros nuo 1795 m. iki XIX a. vidurio : daktaro disertacija* [Stav měšťanů v Litvě a jeho struktura od roku 1795 do poloviny 19. století : doktorská dizertace]. Kaunas 2001; CIVINSKAS, Remigijus – GLEMŽA, Liudas: *Kauno miestiečių elito kaita 1764–1831 metais* [Proměny kaunaské městské elity v letech 1764–1831]. Kaunas 2018; ASTRAMSKAS, Arūnas: *Kauno gubernijos miestų savivalda 1876–1915 metais* [Městské samosprávy kaunaské gubernie v letech 1876–1915], Panevėžys 2008; LAZAUSKIENĖ, Aistė: *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918–1920 m.* [Vývoj samospráv v Litevské republice v letech 1918–1920]. Šiauliai 2007.

³⁰ AMBRULEVIČIŪTĚ, Aelita: *Vilniaus pirklių XIX amžiuje : Statusas, veikla, galimybės* [Vilniušští kupci v 19. století : status, činnost a možnosti]. Vilnius 2016.

³¹ KAUBRYŠ, Saulius: *Lietuvos mokykla 1918–1939 m. : Galios gintis* [Litevská škola v letech 1918–1939 : Počátky uschopnění]. Vilnius 2000.

Nově zkoumal vznik a ideologie moderních politických stran exilový historik a politolog Leonas Sabaliūnas a na něj navázali historici z ÚDL.³² Práce polských historiků Juliusze Bardacha a Jana Jurkiewiczze o litevském šlechtickém politickém směru *krajowců* inspirovaly studie o politickém smýšlení a vztazích činitelů šlechtického původu k národním hnutím a stranám. Badatele zaujalo „nadetnické“ pojetí litevského národa jakožto obyvatelstva zemi bývalého velkoknížectví přetrvávající v šlechtických politicky aktivních kruzích hluboko do éry nacionalismu. Toto alternativní nahlížení na národní identitu a jeho nabídka smíru a spolupráce zůstaly v národnostně rozvášněné době minoritním proudem, ovšem někteří *krajowci* a obecně intelektuálové šlechtického původu se stali součástí společenských elit Litevské republiky. To ukazuje příběh Mykolase Römerise, rektora univerzity v Kaunasu, který se dočkal nejvíce pozornosti.³³

Podobně plodný byl výzkum zaměřený na první litevské zkušenosti s moderním parlamentarismem a na dynamiku litevské politické scény během posledního desetiletí existence ruského impéria,³⁴ během krátkého období litevského parlamentarismu a po nastolení autoritativního režimu v roce 1926.³⁵ Částečně biograficky pojatá kniha *Antanas Smetona a jeho časy* Liudase Trusky³⁶ a další práce se snažily vybalancovat ve veřejnosti přežívající uctívou vzpomínku na ony „Smetonovy časy“ kritičtějším pohledem. Tyto knihy analyzovaly důvody, které k převratu vedly, upřesnily míru omezení svobody, možnosti demokratické a extremistické opozice. Pojednávaly o podněcování nacionalismu jako legitimizace moci a o změnách v postavení národních menšin.³⁷ Mindaugas Tamošaitis popsal u řady intelektuálů příklon k levici v důsledku nespokojenosti se socioekonomickou a politickou situací v zemi a v duchu celoevropských trendů.³⁸

³² SABALIŪNAS, Leonas: *Lithuanian Social Democracy in Perspective 1893–1914*. Durham-London 1990; MIKNYS, R.: *LAIS 10 : Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais* [Litevská demokratická strana v letech 1902–1915]. Vilnius 1995; ŽALTAUSKAITĒ, Vilma: *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genėzė 19 a. pab. – 20 a. pr. : sociopolitinis aspektas* [Geneze litevské křesťanské demokracie na konci 19. století – začátku 20. století : sociálně politické aspekty]. Vilnius 2000; jednotlivé články křesťanské demokracii věnovali R. Laukaitytė, A. Svarauskas.

³³ MAKŠIMAITIS, Mindaugas a kol.: *Mykolo Römerio mokslas apie valstybę* [Učení Mykolase Römerise/ Michala Römera o státu]. Vilnius 1997; MIKNYS, R. a kol. (eds) *LAIS 13 : Mykolas Römeris*, Vilnius 1996; SAWICKI, Jan: *LAIS 15 : Mykolas Römeris ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių tautinės problemas* [Mykolas Römeris a národní problémy v zemích bývalého Litevského velkoknížectví]. Vilnius 1999.

³⁴ MOTIEKA, E.: *LAIS 17 : Didysis Vilniaus seimas* [Velký vilniuský sněm]. Vilnius 2001; GAIGALAITĒ, Aldona (ed.): *Lietuvos atstovai Rusijos Valstybės Dūmoje 1906–1917 m.* [Poslanci Litvy v ruské státní Dumě v letech 1906–1917]. Vilnius 2006.

³⁵ BLAŽYTĒ-BAUŽIENĒ, Danutė – TAMOŠAITIS, Mindaugas – TRUSKA, Liudas: *Lietuvos Seimo istorija : XX–XXI a. pradžia* [Historie litevského sněmu : 20.–začátek 21. století]. Vilnius 2009; KAUBRYŠ, Saulius – VYŠNIAUSKAS, Arūnas (eds.): *Lietuvos III Seimas – 1926–1927 išbandymų metai* [3. litevský sněm – období zkoušek 1926–1927]. Vilnius 2013.

³⁶ TRUSKA, Liudas: *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius 1996.

³⁷ LOPATA, Raimundas: *Autoritarinis režimas tarpukario Lietuvoje : Aplinkybės, legitimumas, koncepcija* [Autoritativní režim v meziválečné Litvě : Okolnosti, legitimita, koncepce]. Vilnius 1998; TAMOŠAITIS, Mindaugas: *Kazys Grinius ir jo bendražygiai Lietuvos politiniame gyvenime 1926–1940 : Valstiečiai liaudininkai autoritarizmo laikotarpiu* [Kazys Grinius a jeho spolupracovníci v litevském politickém životě 1926–1940 : Rolnická lidová strana v době autoritarismu]. Vilnius 2014; TAMOŠAITIS, Mindaugas – SVARAUSKAS, Artūras: *Nuo Kazio Griniaus iki Antano Smetonos : Valdžios ir opozicijos santykiai Lietuvoje 1926–1940 m.* [Mezi Kazysem Griniusem a Antanasem Smetonou : Vztahy mezi vládou a opozicí v Litvě 1926–1940]. Vilnius 2014.

³⁸ TAMOŠAITIS, Mindaugas: *Didysis apakimas: lietuvių rašytojų kairėjimas 4-ajame XX a. dešimtmetyje* [Velké zaslepení : Levicová orientace litevských spisovatelů ve 30. letech 20. století]. Vilnius 2010.

Právě debata o občanských elitách a rovněž o ideovém obsahu moderního litevského nacionalismu se vyznačovala výraznou interdisciplinarností. Nejenom že se výše zmiňovaní historici (Aleksandravičius, Griškaitė, Miknys, Beresnevičiūtė-Nosálová, Tamošaitis) nezdřídka pohybovali na hranicích historie a dějin umění, literární vědy či politikologie. Knihy historiček umění Laimy Laučkaitė³⁹ a Vidy Bakutytė⁴⁰ jsou zároveň hlubokými vhledy do společenských poměrů doby. Podobně jako dřívější, téměř kultovní dílo exilového sociologa Vytauta Kavolise *Trajektorie uvědomení: aspekty modernizace litevské kultury*⁴¹ nebo literární vědkyně Meilė Lukšienė *Demokratické pedagogické myšlení na konci 19.–první polovině 20. století*,⁴² také pokusy o ambiciózní syntézu dějin litevské identity či litevských politických konceptů autorů, jako jsou literární vědec Paulius Subačius,⁴³ filozofka Nerija Putinaitė,⁴⁴ politolog Justinas Dementavičius⁴⁵ se dotýkají náleží historiků a/nebo se dočkaly živé interdisciplinární odezvy.⁴⁶

Vyhodnocení vlivu Ruského impéria

Pochopitelnou součástí téměř všech výše zmíněných pojednání o 19. století byla snaha určit právní, administrativní a instituční rámec, kterým Ruská říše tvarovala litevskou společnost. Tento aspekt je obzvláště důležitý při posuzování konfesních a etnických poměrů po roce 1863, kdy se tyto záležitosti staly předmětem cílené strategie pacifikace vzpurného regionu.⁴⁷ Někteří badatelé si aspekt carské administrativy zvolili pro svoji práci jako hlavní. Zita Medišauskienė zkoumala utváření veřejného diskurzu prostřednictvím cenzury, která důsledně mazala zmínky o zvláštní geopolitické a katolické identitě země. Cílem cenzorů byl dohled nad zachováváním stavovského pořádku, avšak po povstání roku 1863 byly zakázány i publikace propagující sociální smír mezi rolníky a polsko-litevskou šlechtou.⁴⁸

³⁹ LAUČKAITĚ, Laima: *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje* [Vizuální umění ve Vilniusu na začátku 20. století]. Vilnius 2002.

⁴⁰ BAKUTYTĚ, VIDA: *Vilniaus miesto teatras : Egzistencinių pokyčių kelio 1785–1915* [Vilniuské městské divadlo : Na cestě zásadních změn 1785–1915]. Vilnius 2011.

⁴¹ KAVOLIS, Vytautas: *Sąmoningumo trajektorijos : Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*. Chicago 1986.

⁴² LUKŠIENĚ, Meilė: *Demokratinė ugdymo mintis XVIII a. II p. – XIX a. I pusė*. Vilnius 1985.

⁴³ SUBAČIUS, Paulius: *Lietuvių tapatybės kalvė : Tautinio išsivadavimo kultūra* [Kovárná litevské identity : Kultura národního osvobození]. Vilnius 1999.

⁴⁴ PUTINAITĚ, Nerija: *Šiaurės Atėnų tremtiniai, arba lietuviškosios tapatybės paieškos ir Europos vizijos XX a.* [Výhnanci z Atén severu aneb Hledání litevské identity a evropské vize v 20. století]. Vilnius 2004.

⁴⁵ DEMENTAVIČIUS, Justinas: *Tarp ūkininko ir piliečio : Modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija* [Mezi sedlákem a občanem : Dějiny politického myšlení modernizující se Litvy]. Vilnius 2015.

⁴⁶ Tradici interdisciplinarity se snaží udržovat Kaunaská VMU, převážně z hlediska organizace publikační činnosti. A to i přesto, že univerzita samotná se značně odchýlila od modelu americké univerzity podporujícího interdisciplinární setkávání, jak byla koncipovaná v roce 1989. Prestíž interdisciplinárního setkávání udržuje každoroční konference spolků Santara-Šviesa, založená exilovou akademickou mládeží a po revoluci přenesená do Litvy.

⁴⁷ Např. MERKYS, V.: *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.* [Národnostní vztahy ve Vilniuském biskupství v letech 1798–1918]. Vilnius 2006.

⁴⁸ MEDIŠAUSKIENĚ, Zita: *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje* [Ruská cenzura v Litvě v polovině 19. století]. Kaunas 1998.

Antanas Kulakauskas popsal soupeření carské správy s lokálními elitami v oblasti základního školství.⁴⁹ Dizertace Dariuse Staliūnase zkoumala neúspěšnou snahu místních elit o obnovení vysokého školství po uzavření univerzity v roce 1832 a stipendijní program pro obyvatele litevských gubernií, založený carskou administrativou.⁵⁰ Ještě širší záběr má *Vytváření Rusů* téhož autora. Staliūnas vycházel z předpokladu, že není správné promítat do rusifikačních cílů moderní nacionalismus, a kladl si za cíl vyjasnit, jak se měl projevovat nově vytvořený Rus. Poskytl detailní diskurzivní analýzu názorových proudů na politiku vůči nedominantním etnickým a konfesním skupinám (Litevcům, Bělorusům, židům) v rámci carské administrativy. Následující analýza skutečně aplikovaných postupů ukázala, že konkrétní kroky úředníků, jako např. vyměňování učitelů, byly nezřídka razantnější než oficiální diskurz. Na závěr autor nabídl svoje úvahy, proč nakonec snahy rusifikovat Litevce nebyly úspěšné.⁵¹ Ve svých pracích se Staliūnas opakovaně vrací k hojně diskutované otázce, do jaké míry byl moderní litevský nacionalismus a jeho konfliktní vztah k Polákům výtvořem carských úředníků, případně zda byl důsledkem kolaborace přestítelů zvláštní litevské identity. Jak ukazuje mnohaleté bádání, nejkonzistentnější byla snaha vykořenit polské a katolické elementy ze „severozápadního“ kraje Ruské říše. Masivní podpora nedominantních kultur jakožto možného protivníka polsko-litevské šlechty, až na drobné výjimky nebyla považována za žádoucí cíl.⁵²

Dílčím aspektem vztahů litevské společnosti s byrokratickými a vědeckými kruhy Ruské říše je otázka tvarování geopolitické představitosti, a tak i zachovávání nebo vytváření nových kolektivních (občanských) identit. Konstruktivistickým příspěvkem k debatě byla ve Stockholmu obhájená dizertace Vytauta Petronise o mapování etnického litevského obyvatelstva v Ruské říši a o rozdílných účelech, za kterými ruští úředníci a vědci tyto mapy vytvářeli a jakým pak byly použity litevskými obrozenci.⁵³ Tématu změn geopolitických představ během dlouhého 19. století u různých vládnoucích a etnických skupin v regionu se věnuje sborník *Prostorové koncepty Litvy během dlouhého 19. století*.⁵⁴

Co tvořilo tento stát?

Po obnovení nezávislosti v 90. letech vznikla společenská poptávka po expertech v oblasti diplomacie a politologie. První generace těchto odborníků se rekrutovala z historiků. Proto není překvapením, že dějiny Litvy jsou mimořádně dobře prozkoumány právě

⁴⁹ KULAKAUSKAS, Antanas: *Kova už valstiečių siela : Caro valdžia, Lietuvos visuomenė ir pradinis švietimas XIX a. viduryje* [Boj o duše rolníků: Carská vláda, litevská společnost a základní vzdělání v polovině 19. století]. Kaunas 2000. Dalším přínosem do výzkumu školství v regionu v tomto období jsou práce polského historika Leszka Zasztowta.

⁵⁰ STALIŪNAS, Darius: *LAIS 16 : Visuomenė be universiteto? Aukštosis mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje : XIX a. viduryje–XX a. pradžia* [Společnost bez univerzity? Problém obnovení vysoké školy v Litvě : Polovina 19. stol.–začátek 20. století]. Vilnius 2000.

⁵¹ TÝŽ: *Making Russians: Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*. Amsterdam – New York 2007 (litevská verze 2009).

⁵² TÝŽ: Affirmative Action in the Western Borderlands of the Late Russian Empire? *Slavic Review* 77, 2018, č. 4, s. 978–997.

⁵³ PETRONIS, Vytautas: *Constructing Lithuania : Ethnic Mapping in Tsarist Russia, ca. 1800–1914*. Stockholm 2007.

⁵⁴ STALIŪNAS, Darius (ed.): *Spatial concepts of Lithuania in the long nineteenth century*. Boston 2016, litevská verze 2015.

z těchto hledisek. Objevila se pojednání o vzniku státu na konci první světové války jako výsledku diplomatického úsilí v širokém kontextu mezinárodní politiky.⁵⁵ Celá řada dalších prací byla věnována diplomatickým vztahům a smlouvám s jednotlivými zeměmi,⁵⁶ ministrům zahraničí,⁵⁷ vznikla dvojdílná historie litevské diplomacie.⁵⁸ Analyzovalo se geopolitické postavení Baltických států, neúspěch ve vytváření funkčních vojenských aliancí a obstrukce vůči tomuto projektu kvůli polsko-litevskému sporu o Vilnius,⁵⁹ iluzorní lpění státu na neutralitě.⁶⁰ Pochopitelná byla potřeba popsat a zanalyzovat vztahy se Sovětským svazem,⁶¹ Ribbentropův-Molotovův pakt a okolnosti sovětské okupace a anexe.⁶²

Z hlediska dějin mezinárodní politiky a diplomacie pak první světová válka a navazující války za nezávislost až do roku 1923 vypadaly jako jakýsi chaotický kontext, z něhož se vynořila hrdinská epizoda, kdy svolaní litevští dobrovolníci zajistili kontrolu nad teritoriem. Tento pohled však zpochybnila Balkelisova *Válka, revoluce a formování národa v Litvě, 1914–1923*, která rovněž představuje širší trendy v evropské historiografii. Zaměřil se na válku jako zkušenost „malých lidí“: uprchlíků, vojáků, válečných zajatců, domobranců. Dle názoru tohoto historika prožité válečné násilí, epizoda s bolševickým terorem v roce 1918 a dlouhý válečný stav s Polskem formovaly litevský stát, myšlení politiků a veřejnosti ještě po několik dalších desetiletí.⁶³ Následovaly další snahy o pochopení významu pokračující války v Pobaltí na mentální úrovni.⁶⁴ Objevily se početné studie o rozsáhlé síti paramilitárních skupin, jejich přípravě na partizánskou válku, která byla doprovázena propagandou o osamělosti litevského národa mezi nepřátelskými

⁵⁵ LOPATA, Raimundas: *LAIS 9 : Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 m.* [Vývoj litevské státnosti v letech 1914–1918]. Vilnius 1996; GAIGALAITĖ, Aldona: *Lietuva Paryžiuje 1919 m.* [Litva v Paříži v roce 1919]. Kaunas 1999; GIMŽAUSKAS, Edmundas: *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.* [Běloruský faktor v době formování litevského státu v letech 1915–1923]. Vilnius 2003.

⁵⁶ KASPARAVIČIUS, Algimantas: *Tarp politikos ir diplomatijos : Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika* [Mezi politikou a diplomacií : Svatý stolec a Litevská republika]. Vilnius 2008; BUKELEVIČIŪTĖ, Dalia: *Lietuvos ir Českoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 metais* [Dynamika oboustranných vztahů mezi Litvou a Československem v letech 1918–1939]. Vilnius 2010. Z českých historiků věnoval monografii litevsko-československým vztahům v tomto období Luboš Švec.

⁵⁷ KASPARAVIČIUS, Algimantas et al.: *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940* [Litevští ministři zahraničí 1918–1940]. Kaunas 1999.

⁵⁸ ŽALYS, Vytautas: *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais* [Historie litevské diplomacie], 1–2. Vilnius 2006–2012.

⁵⁹ EIDINTAS, Alfonsas – ŽALYS, Vytautas: *Lithuania in European Politics : The Years of the First Republic, 1918–1940.* New York 1998; LAURINAVIČIUS, Česlovas – MOTIEKA, Egidijus – STATKUS, Nortautas: *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai : XX amžius* [Geopolitické postavení baltických států : 20. století]. Vilnius 2005.

⁶⁰ KASPARAVIČIUS, Algimantas: *Lietuva 1938–1939 m. : Neutraliteto iliuzijos* [Litva v roce 1938–1939: Iluze neutrality]. Vilnius 2010.

⁶¹ TÝŽ: *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje. 1926 metų Lietuvos ir Sovietų Sąjungos Nepuolimo sutarties sudarymo analizė* [Velké X v litevské zahraniční politice. Analýza smlouvy o neútočení z roku 1926 mezi Litvou a Sovětským svazem]. Vilnius 1996.

⁶² TRUSKA, Liudas – KANCEVIČIUS, Vytautas: *Lietuva Stalino ir Hitlerio sandėrio verpetuose : 1939–1940 m. rugpjūčio 3 d. politinių įvykių kronika* [Litva ve víru paktu Stalina s Hitlerem : Kronika politických událostí v období 1939–3. srpna 1940] Vilnius: Mintis, 1990; ŠEPETYS, Nerijus: *Molotovo Ribbentropo paktas ir Lietuva* [Pakt Ribbentrop-Molotov a Litva]. Vilnius 2006.

⁶³ BALKELIS, Tomas: *War, Revolution and Nation-Making in Lithuania : 1914–1923.* Oxford 2018 (litevská verze 2019).

⁶⁴ JOKUBAUSKAS, Vytautas – SAFRONOVAS, Vasilijus (eds.): *Unending War? Baltic States after 1918–Nesibaigiantis karas? Baltijos šalys po 1918 metų.* AHUK 36, 2018.

mocnostmi, v čemž lze spatřovat předzvěst ozbrojeného anti-sovětského odboje po druhé sovětské okupaci.⁶⁵ Konvenční dějiny armády byly doplněny o aspekt vztahů armády, paramilitarismu a státní politiky.⁶⁶ Zde je také třeba zmínit články V. Petronise o sociokulturní genezi pravicového extremismu v tomto prostředí. U příležitosti oslav stého výročí vzniku Litevské republiky v roce 2018 přišla skupina historiků s rozsáhlým výzkumem poválečné paměti zaměřeným na události první světové války a doplněným o mapování rozdílů ve vnímání válečných událostí bývalými litevskými obyvateli Ruské a Německé říše (Východního Pruska).⁶⁷

Studie sociální pestrosti

Zaměření na litevskou společnost jako sociokulturní jednotu všech obyvatel litevských zemí bylo plodné na výzkum etnických a konfesionálních menšin. Saulius Kaubrys připravil obecný přehled litevské etnické mozaiky a historického vývoje postavení a kulturních práv menšin.⁶⁸ Národnostní aspekty hospodářské politiky Litevské republiky analyzoval Gediminas Vaskela.⁶⁹ Vzniklo mnoho prací věnovaných jednotlivým menšinám, nejvíce však Židům.

Osud litevského židovského obyvatelstva během druhé světové války je pro litevskou veřejnost traumatickým tématem. Ačkoliv občanským elitám se podařilo zabránit vytvoření litevské divize SS, spolupráce místní policie a účast skupin obyvatel na vraždách židovského obyvatelstva nastolují otázku geneze a rozsahu litevského antisemitismu v moderní době. Tato problematika byla posuzována z hlediska politiky Ruské říše a ideologie katolických a národních hnutí v 19. století.⁷⁰ Zkoumalo se socioekonomické

⁶⁵ JOKUBAUSKAS, Vytautas – SAFRONOVAS, Vasilijus – VAREIKIS, Vygantas (eds.): *Paramilitarism in the Eastern Baltics, 1918–1940: Cases Studies and Comparisons = Paramilitarizmas Rytų Baltijos regione 1918–1940: atvejo studijos ir lyginimai*, AHUK 28, 2014; JOKUBAUSKAS, Vytautas et al. (eds.): *Valia priešintis: Paramilitarizmas ir Lietuvos karinio saugumo problemas* [Vůle klást odpor: Paramilitarismus a problémy vojenské bezpečnosti Litvy]. Klaipėda 2015.

⁶⁶ VAICĖNONIS, Jonas: *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)* [Litevská armáda ve víru politického života (1927–1940)], Vilnius 2004; JOKUBAUSKAS, Vytautas: „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas: Tarpukario Lietuvos atvejis [Moc a paramilitarismus „malých armád“: Příklad meziválečné Litvy]. Klaipėda 2014.

⁶⁷ VAREIKIS Vygantas et al.: *Didysis karas visuomenėje ir kultūroje: Lietuva ir Rytų Prūsija* [Velká válka ve společnosti a v kultuře: Litva a Východní Prusy]. Klaipėda 2018.

⁶⁸ KAUBRYS, Saulius: *National Minorities in Lithuania: an Outline*. Vilnius 2002.

⁶⁹ VASKELA, Gediminas: *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais* [Národnostní aspekty v hospodářské politice Litvy]. Vilnius 2014.

⁷⁰ ALEKSANDRAVIČIUS, E.: Blaivybė; SIRUTAVIČIUS, Vladas – STALIŪNAS, Darius (eds.): *Žydų klausimas Lietuvoje XIX a. viduryje* [„Židovská otázka“ v Litvě polovině 19. století]. Vilnius 2004; NIKŽENTAITIS, Alvydas – SCHREINER Stefan – STALIŪNAS, Darius (eds.): *The Vanished World of Lithuanian Jews*. Amsterdam – New York 2004; SIRUTAVIČIUS, Vladas – STALIŪNAS, Darius (eds.): Kai ksenofobija virsta prievarta: Lietuvių ir žydų santykių dinamika XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje [Když se xenofobie změni v násilí: Dynamika vztahů mezi Litevci a Židy v 19. – první polovině 20. století]. Vilnius 2005; TRUSKA, Liudas: *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabai-gos iki 1941 m. birželio: Antisemitizmo Lietuvoje raida* [Litevci a Židé od konce 19. století po červen 1941: Vývoj antisemitismu v Litvě]. Vilnius 2005; VENCLAUSKAS, Linas: *Moderniojo lietuviško antisemitizmo genezė ir raida (1883–1940)* [Geneze a vývoj moderního litevského antisemitismu (1883–1940)]. Kaunas 2008; STALIŪNAS, Darius: *Enemies for a Day: Antisemitism and Anti-Jewish Violence in Lithuania under the Tsars*. Budapest – New York 2015.

postavení Židů⁷¹ a politické a kulturní vztahy mezi židy a Litevci.⁷² Vznikly také početné práce o vnitřních dějinách litevské židovské diaspory a sionistickém hnutí.⁷³ Mezi vědci v této oblasti je nutno zmínit odborníci na židovský intelektuální svět a knižní kulturu Larisu Lampertienė.

Kniha *Litevští Tataři v 19. století* od Tamary Bairašauskaitė plně využívá příležitosti pohlednout na tehdejší možnosti sociální mobility a meze náboženské tolerance skrze dějiny místní drobné muslimské komunity.⁷⁴ Táž autorka spolu s Dovilė Troskovaitė publikuje také o identitě, integraci a segregaci karaitické menšiny. Další jednotlivé studie a sborníky byly věnovány litevským pravoslavným a protestantským církvím.⁷⁵ Analýzu socioekonomického postavení a školství litevských Němců v meziválečné Litvě připravili Saulius Kaubrys a Mindaugas Tamošaitis,⁷⁶ situaci Bělorusů se věnoval Tomasz Błaszcak.⁷⁷

Díličí téma výzkumu národnostních menšin multikulturního soužití a etnických konfliktů tvoří studie o městech, obzvláště o Vilniusu, jakožto multikulturním prostředí s dlouhodobou schopností relativně mírového soužití a objektu nacionalistických projekcí a nároků z různých stran v moderní době.⁷⁸ Opakovaně badatele přitahuje téma kulturního prostoru v multikulturním prostředí⁷⁹ a výzkum členité identity ve Vilniusu a Klaipėdském (východopruském) regionu.⁸⁰

⁷¹ SIRUTAVIČIUS, Vladas – STALIŪNAS, Darius (eds.): *Žydai Lietuvos ekonominėje-socialinėje struktūroje : tarp tarpininko ir konkurento* [Židé v socioekonomické struktuře Litvy : Mezi zprostředkovatelem a konkurentem]. Vilnius 2006.

⁷² Titiz (eds.): *A Pragmatic Alliance : Jewish-Lithuanian Political Cooperation at the Beginning of the 20th Century*. Budapest 2007; ŠIAUČIŪNAITĖ-VERBICKIENĖ, Jurgita: *Abipusis pažinimas : Lietuvių ir žydų kultūriniai sąitai* [Vzájemné poznání: Kulturní pouta mezi Litevci a Židy]. Vilnius 2010.

⁷³ ATAMUKAS, Solomonas: *Lietuvos žydų kelias nuo XIV amžiaus iki XX amžiaus pabaigos* [Cesta litevských Židů od 14. století po konec 20. století]. Vilnius 1998, doplněná vydání 2001 a 2007); BENDIKAITĖ, Eglė: *Sionistinis sąjūdis Lietuvoje* [Sionistické hnutí v Litvě]. Vilnius 2006; ŠIAUČIŪNAITĖ-VERBICKIENĖ, Jurgita – LEMPRTIENĖ Larisa (eds.): *Žydai Lietuvoje : Istorija, kultūra, paveldas* [Židé v Litvě : Dějiny, kultura, dědictví]. Vilnius 2009; VERBICKIENĖ, J. – STALIŪNAS, D. (eds.): *Lietuvos žydai : Istorinė studija* [Litevští Židé : Historická studie]. Vilnius 2012.

⁷⁴ BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara: *Lietuvos totoriai XIX amžiuje*. Vilnius 1996.

⁷⁵ O uniatské církvi publikovala několika článků Ieva Šenavičienė; LAUKAITYTĖ: Regina: *Staciatikių Bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje* [Pravoslavná církev v Litvě ve 20. století]. Vilnius 2003; HERMANN, Arthur (ed.): *Lietuvos evangelikų bažnyčios : istorijos metmenys* [Litevské evangelické církve : Nástin dějin]. Vilnius 2003; BAUBLYS: Arūnas: *Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios sinodas : organizacija, bažnytine savivalda ir konfesines inteligentijos formavimas 1795–1830 metais* [Sinod litevské evangelické reformované církve: organizace, církevní samospráva a formování duchovní inteligence v letech 1795–1830]. Vilnius 2006.

⁷⁶ KAUBRYS, Saulius – TAMOŠAITIS, Mindaugas: *Lietuvos vokiečiai tarp dviejų pasaulinių karų : metmenys tapatybės istorijai* [Litevští Němci mezi světovými válkami : Náčrt k dějinám identity]. Vilnius 2013.

⁷⁷ BŁASZCZAK, Tomasz: *Białorusini w Republice Litewskiej 1918–1940*. Toruń 2017.

⁷⁸ MAČIULIS, Dangiras – STALIŪNAS, Darius: *Lithuanian Nationalism and the Vilnius Question, 1883–1940*. Marburg 2015 (litevská verze 2015); WEEKS, Theodor R.: *Vilnius between Nations 1795–2000*, New Illinois 2015.

⁷⁹ ŠIAUČIŪNAITĖ-VERBICKIENĖ, Jurgita – LEMPRTIENĖ Larisa (eds.): *Jewish Space in Central and Eastern Europe : Day-to-Day History*. Newcastle 2007; SAFRONOVAS, Vasilijus: *The Creation of National Spaces in a Pluricultural Region : The Case of Prussian Lithuania*. Boston 2016 (litevská verze 2015).

⁸⁰ LAPINSKIENĖ, Alma (ed.): *Imperinis Vilnius, 1795–1918 : kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės* [Vilnius v Ruském impériu : Hraniční znamení kultur a lokální identity]. Vilnius 2009; MOTUZIENĖ, Lina – SAFRONOVAS, Vasilijus – STRAKAUSKAITĖ Nijolė: *Daugiareikšmės tapatybės tarpudvėse : Rytų Prūsijos atvejis XIX–XX amžiais* [Mnohoznačné identity v pohraničí : případ Východního Pruska v 19.–20. stol.]. AHUK 23, 2011; RICHTER, Klaus – SAFRONOVAS, V. (eds.): *Contact Zones in the Historical Area of East Prussia – Kontaktų zonos istoriniame Rytų Prūsijos regione* - AHUK 30, 2015.

Pod výzkum zvláštních členitých identit spadá také téma litevské migrace. Otevřel je Alfonsas Eidintas knihou *Litevští kolumbové*, která popisuje, jak se v letech 1868–1950 z ekonomických a politických důvodů do Spojených států přestěhovala čtvrtina litevského obyvatelstva.⁸¹ Ačkoliv se ÚLE v Kaunasu převážně věnuje politickým exulantům po roce 1944, vznikly jednotlivé články Daivy Dapkutė o projevech národního uvědomění v litevských komunitách v Severní Americe 19. století a dizertace Vitaliji Kasperavičiūtė o litevské emigrační politice mezi válkami.⁸² *Vrbový klíček* Egidijaus Aleksandravičiuse je syntézou dějin litevského světa ve smyslu litevského pojetí kosmopolitismu a „věčného tuláctví“ jako údělu, a také ve smyslu litevské diaspory. Pro období rozebírané v tomto přehledovém článku jsou relevantní kapitoly o vlnách politických exulantů po trojím dělení Polska a Litvy o povstáních, o dobrovolné a nedobrovolné migraci v rámci Ruské říše a o ekonomické migraci do Jižní a Severní Ameriky.⁸³

Pod vlivem vzorů světové historiografie volila řada mladých historiků svůj předmět sociálních historických bádání z oblasti soukromí a mezi znevýhodněnými a marginálními skupinami. Dalia Marcinkevičienė zkoumala modernizaci litevské rodiny, představu o lásce a rodině, možnosti rozvodu a alternativy k rozvodu, nemanželské vztahy a postavení nemanželských dětí.⁸⁴ Dějinám ženských hnutí se věnovaly Virginija Jurėnienė a Indrė Karčiauskaitė⁸⁵ a školství pro dívky zkoumala Olga Mastianica.⁸⁶ Jednotlivé studie byly věnovány zločincům a trestancům,⁸⁷ žebrákům, tulákům a loupežníkům.⁸⁸

Sebereflexe historické vědy: dějiny historiografie, analýza historického narativu a politika paměti

Jak je patrné z kapitoly o vytváření občanské společnosti, obsah občanského uvědomění v 19. století byl do jisté míry analyzován na základě díla a aktivit tehdejších dějepisců. Zájem přitáhla také komunita meziválečných historiků: vznikla studie o jejich kolektivní biografii.⁸⁹ Vědeckým zásadám, intelektuálním inspiracím, kontaktům a cílům litevské

⁸¹ EIDINTAS, Alfonsas: *Lietuvos kolumbai : Lietuvių emigracijos istorijos apybraiža* [Litevští kolumbové : Náčrt dějin litevské emigrace]. Vilnius 1993; TÝŽ: *Lithuanian Emigration to the United States 1868–1950*. Vilnius 2003.

⁸² KASPERAVIČIŪTĒ, Vitalija: *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1918–1940 m.: daktaro disertacija* [Emigrační politika Litevské republiky v letech 1918–1940]. Kaunas 2011.

⁸³ ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijaus: *Karklo diegas*. Vilnius 2013.

⁸⁴ MARCINKEVIČIENĒ, Dalia: *Vedusiųjų visuomenė : santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje* [Společnost ženatých : Manželství a rozvod v Litvě 19.–počátek 20. století]. Vilnius 1999.

⁸⁵ JURĒNIENĒ, Virginija: *Lietuvių moterų judėjimas XIX a. pab.–XX a. pirmoje pusėje* [Hnutí žen v Litvě na konci 19.–první polovině 20. století]. Vilnius 2006; KARČIAUSKAITĒ, Indrė: *Katalikiškoji moterų judėjimo srovė Lietuvoje (1907–1940) : daktaro disertacija* [Katolický proud ženského hnutí v Litvě (1907–1940) : doktorská dizertace]. Kaunas 2007.

⁸⁶ MASTIANICA, Olga: *Pravėrus namų duris : moterų švietimas Lietuvoje XVIII a. pabaigoje–XX a. pradžioje* [Až se otevřou dveře domova: vzdělávání žen v Litvě na konci 18.–začátku 20. století]. Vilnius 2012.

⁸⁷ SIRUTAVIČIUS, Vladas: *LAIS 12 : Nusikaltimai ir visuomenė XIX amžiaus Lietuvoje* [Zločin a společnost v Litvě 19. století]. Vilnius 1995; KAUBRYS, Saulius – ČERNEVIČIŪTĒ, Sigita: *Kartuvių kilpa, kulka ir dujų kamera : Mirties baismė Lietuvoje 1918–1940 m.* [Šibeniční oprátka, kulka a plynová komora : Trest smrti v Litvě 1918–1940]. Vilnius 2014.

⁸⁸ PRASPALIAUSKIENĒ, Rima: *Nereikalingi ir pavojingi : XVIII a. pabaigos–XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje* [Nepotřební a nebezpeční : Žebráci, tuláci a loupežníci v Litvě na konci 18.–první polovině 19. století]. Vilnius 2000.

⁸⁹ SELENIS, Valdas: *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 m. : Kolektyvinės biografijos tyrimas* [Společenství litevských historiků v letech 1918–1944 : Studie kolektivní biografie]. Vilnius 2007.

meziválečné vědecké historiografické školy je věnována *Manifestující Kleió : Historici a historika v Litvě v letech 1883–1940* Aurelijuse Giedy.⁹⁰

Pod vlivem postmodernistických světových trendů a osobního vkusu řady historiků získal velkou popularitu směr, který pohlíží na historické dílo jako na ideologické sdělení a narativní výtvor, odraz zprostředkovatele anebo tvůrce historické paměti doby. Skoro každá větší vědecká instituce se zaměřením na historii přišla v posledním desetiletí s vlastním projektem výzkumu historických narativů a politiky paměti.

Jako příspěvek k počáteční diskusi lze zmínit komparativní práci Linase Eriksonase, která pojednává o zobrazování národních hrdinů a vytváření národní identity skrze tyto obrazy.⁹¹ Na výzkum státní kulturní politiky v době autoritativního režimu jako na způsob konstruování kolektivní identity včetně historické paměti se zaměřil Dangiras Mačiulis.⁹² Darius Staliūnas publikoval studii o povstání z let 1863–1864, které je zde představeno jako jedno z klíčových míst v litevské historické paměti. Analyzoval změny jeho obrazu v rámci paměti o něm jako výraz ideologických paradigmat a odpovídajících historických narativů v dobách národního obrození, meziválečné, sovětské a současné republiky. Analýzu ještě doplnil o pohled na historickou paměť Litevců v Litvě a v emigraci.⁹³ Dizertace Vasilija Safronova popsala vytváření kolektivních rituálů a pamětihodných míst v Klaipėdė jako zápas o identitu města vedený mezi Němci a Litevci.⁹⁴ Místům paměti a studiu historické paměti bylo věnováno několik konferencí a sborníků.⁹⁵ Naposledy se studiem národních narativů a vytváření národních hrdinů v širším středoevropském kontextu zabýval projekt kaunaských historiků.⁹⁶

Historické syntézy a závěrečné poznámky

Z historických syntéz dějin 19. a první poloviny 20. století je třeba zmínit *Pod carskou vládou: Litva v 19. století*.⁹⁷ a projekt mnohodílných dějin Litvy, který se řeší na ÚDL. První zmíněná publikace byla napsána v první polovině 90. let 20. století a nastínila trendy směřování historiografie 19. století, tj. k dějinám občanské společnosti a k modernizaci litevské společnosti chápané jako sociokulturní celek obyvatel.

Druhý projekt je rozsáhlé kolektivní dílo; zatím byl publikován díl VIII, 1 věnovaný správě litevských zemí a společnosti v 19. století. A dvě části X. dílu zaměřené na mezi-

⁹⁰ GIEDA, Aurelius: *Manifestuojanti Klėja : Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*. Vilnius 2017.

⁹¹ ERIKSONAS, Linas: *National Heroes and National Identities : Scotland, Norway and Lithuania*, Brussels 2004.

⁹² MAČIULIS, Dangiras: *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais* [Státní kulturní politika v Litvě v letech 1927–1940]. Vilnius 2005.

⁹³ STALIŪNAS, Darius: *Savas ar svetimas paveldas? : 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuviška atminties vieta* [Naše nebo cizí dědictví? : Povstání roku 1863–1864 jako místo v litevské paměti]. Vilnius 2008.

⁹⁴ SAFRONOVAS, Vasilijus: *Kampf um Identität : Die ideologische Auseinandersetzung in Memel/Klaipėda im 20. Jahrhundert. Veröffentlichungen des Nordost-Instituts*, 20, Wiesbaden 2015 (litevská verze 2011).

⁹⁵ NIKŽENTAITIS, Alvydas (ed.): *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropa : Atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje* [Od Basanavičiuse, Vytautase Velkého po Molotova a Ribbentropa : transformace kultury paměti a uctivé památky ve 20.–21. století]. Vilnius 2011; TÝŽ (ed.): *Atminties daugiasluksniškumas : miestas, valstybė, regionas* [Mnohovrstevnost paměti : město, stát, region]. Vilnius 2013.

⁹⁶ ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus (ed.): *Tautiniai naratyvai ir herojai Vidurio Rytų Europoje* [Národní narativy a hrdinové ve středovýchodní Evropě]. Vilnius 2015.

⁹⁷ ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus – KULAKAUSKAS, Antanas: *Carų valdžioje : Lietuva XIX amžiuje*. Vilnius 1996.

válečnou Litvu, prozatím pokrývají 20. století. VIII. díl začíná politickou, geografickou a demografickou charakteristikou země, pokračuje kapitolami o světské a církevní vrchnosti, dále popisuje stavovskou strukturu, etnické a konfesní menšiny a končí dějinami institutu rodiny a žen. X. díl popisuje vytváření státu a boj o nezávislost, vnitřní politický vývoj, konfesní politiku a politiku vůči menšinám, vývoj situace Poláků, Židů, Rusů, Bělorusů a Němců v Litvě, migrační procesy, autonomní Klaipėdský kraj a litevskou komunitu ve Vilniuském kraji, hospodářský vývoj, mezinárodní politiku a ztrátu nezávislosti v důsledku paktu Ribbentrop-Molotov.⁹⁸ Obecná struktura reflektuje hlavní trendy vývoje litevské postkomunistické historiografie, proto lze na základě hlavních ambicí a tezí autorů zformulovat několik závěrečných poznámek.

Zmíněné syntézy si kladou za cíl popsat historické procesy, nikoliv události. Za hlavní modernizační proces v 19. století autoři pokládají pomalý rozpad stavovské společnosti, emancipaci jedince, zvyšování sociální mobility a směřování k organickému národu občanů zahrnujícímu všechny obyvatele země.

V administrativním rámci Ruského impéria vidí autoři syntézy dějin 19. století, stejně jako většina současných litevských historiků, cizí jho a brzdu modernizace. Na období od rozdělení Polska a Litvy po 20. století se pohlíží spíše jako na století zaostávání, okleštění místních politických/samosprávných tradic a modernizačních iniciativ. Je to století velkých ztrát: ztrát obyvatel, příležitostí k rozmachu vysokého a veřejného školství, k vývoji veřejného života, k uplatnění místních vzdělaných lidí a ke zkušenostem s občanským politickým životem.

Pokud jde o další aktéry litevské společenské mozaiky, které dřívější historiografická paradigmatata označovala za cizí nebo odcizené, současný historický narativ je opět přitáhl až do středu „vlastních dějin“ země. Ať už šlo o hledání pozůstatků kontinuity tradic Litevského velkoknížectví v myšlení a chování starých šlechtických, klerikálních nebo městských elit a s nimi se potýkajících vzdělanců, nebo prosté mapování celé škály sociálních skupin obyvatel – novější historiografie popsala modernizující se litevskou společnost jako tradičně pestrou. Místní schopnost společného soužití, pestrost považovaná za normální, běžný kontakt s „jinými“, ale „svými“, mnohavrstevné identity obyvatel v různých historických obdobích a specifických místech, schopnost udržet respekt ke kulturním nárokům menšin i v době vrcholícího uplatnění nacionalismu, to vše se zdá být staronovým objevem litevské historiografie. K němu se potom také nově přistupuje jako k objektu kritického zkoumání konfliktů, ztrát a traumat této oblasti v době nacionalismu a světových válek.

Není úplně snadné v tomto ohledu zobecňovat, natož odhadovat, nakolik se historikům podařilo rozšířit tento pohled mezi širokou veřejností. V každém případě však lze říci, že pohled na litevskou společnost jako na sociokulturní jednotku, která během 19. a první poloviny 20. století spěla k novodobému národu, upozadil dřívější etnocentrickou interpretaci litevských dějin. Pokud chtěli autoři X. dílu ukázat, že nezávislý litevský stát nebyl výsledkem historické náhody, jejich tvrzení bylo možné s větší jistotou opřít spíše o zachycení místního specifika pestrosti a identit, než o krátké dějiny litevského etnocentrického nacionalismu tvůrců tohoto státu.

⁹⁸ BAIRAŠAUSKAITĒ, Tamara – MEDIŠAUSKIENĒ, Zita – MIKNYS, Rimantas: *Lietuvos istorija VIII, 1: Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia* [Historie Litvy. 19. století: společnost a vláda]. Vilnius: 2011; LAURINAVIČIUS, Česlovas et al.: *Lietuvos istorija X, 1–2: Nepriklausomybė (1918–1940 m.)* [Nezávislost (1918–1940 m.)]. Vilnius 2013–2015.

Summary

Back to Normal Variety: Lithuanian Post-Communist Historiography on the Formation of the Modern Nation and State in 1795–1940

The contemporary Lithuanian community of historians is rather small. Vilnius, Kaunas and Klaipėda universities as well as at the Institute of Lithuanian History in Vilnius conduct research in modern history. The research is most frequently carried out in the fields, which were abandoned, forbidden or inaccessible earlier. The polemics are usually directed against the historiographic paradigms of the past. Innovations are frequently introduced by applying the trends and methods of Western historiography.

In comparison to previous (interwar, Soviet-time) historiographic paradigms, the newest historiography marginalized the ethno-linguistic perspective and examined modern Lithuanian society as a social-cultural unity of all inhabitants. Lithuanian society was exposed as traditionally multicultural. Recently the traumatic issues that disrupted the ages of relative peace were critically examined.

The formation of civil society prevailed as a research topic. Qualitative research methods were employed for tracing the contacts and the continuity between the old elites of the Grand Duchy of Lithuania and the emerging national civil society. Continuity and changes amidst the local bodies of self-governance and the formation of modern political parties were analysed. The research of political life in interwar Lithuania focused on the reasons for the authoritarian coup in 1926 and its consequences for the political and civil liberties.

The Russian nineteenth-century imperial politics in the fields of censorship and schooling were analysed as a way of erasing specific Catholic and Latin character of the region. The imperial strategies in managing ethnic and confessional groups were examined and the escalation of Polish-Lithuanian animosity was exposed as their partial result.

The interwar Lithuania's formation and persistence, as well as its loss of independence, were widely exposed from the perspective of diplomatic efforts. Another perspective explained WWI as the traumatic experience of soldiers, paramilitary fighters, civilians and refugees. It considered this an important factor that shaped nationalism, politics and society decades later.

Research on ethnic and confessional minorities and marginal social groups was abundant. Many studies were dedicated to the Jewish community. The genesis of Lithuanian anti-Semitism was examined and Jewish relations with the Lithuanian majority were described. Other non-dominant ethnic minorities (Tatars, Germans, Belarusians) and churches (protestant and orthodox) received their particular studies. This field of research focused on the possibility of social mobility and integration as well as on the maintenance of cultural rights. Much of the historical debate was dedicated to the complex identities in particular times and regions, such as German-Lithuanian Klaipėda or multicultural Vilnius areas. Emigration processes and Lithuanian diasporas were studied as a formation of another type of complex identity. The period was productive in deepening the self-reflection of the historical profession. Due to global post-modern trends, historical narratives and politics of memory were studied in every institution of the historical science.